

”Käsite koetukselle?”

Sisältöliiketoiminta-alan käsitteiden kriittistä reflektointia

Tämän kirjoituksen lähtökohtana on havainto, että sisältöliiketoiminta-alalla rehottaa villiintynyt termien ja niiden lukemattomien johdosten viidakko, jonka käsitteellinen haltuunotto tuntuu yhtä toivottomalta kuin ilmastonmuutoksen hallinta. Sisältöliiketoiminta itsessään – puhumattakaan vieläkin epämääräisemmistä termeistä ”sisältötuotanto”, ”luova talous” jne. – on äärimmäisen vaikeasti määriteltävä, eri alojen rajapinnoilla häilyvä nimitys, joka usein liitetään tilastointeja ja luokitteluyrityksiä uhmaavaan, monialaiseen ”luovien toimialojen” käsiteperheeseen (kulttuuriteollisuus, kulttuurituotanto, viihdeteollisuus, elämysteollisuus jne.) ja jonka määrittelyissä painotetaan milloin sisällöllisiä substansseja, milloin talouden ja teknologian hallintaa (Wilenius 2004, 93).¹ Tosin alan diskursiivisen pelikentän rajat tekevät joidenkin näkökohtien esittämisen huomattavasti vaikeammaksi kuin toisten. Sisältötuotannosta käytävää keskustelua onkin kritisoitu siitä, että hallitsevina ovat liiaksi teknis-taloudelliset puhetavat ja intressit, mikä tapahtuu kulttuuristen ja taiteellisten arvojen kuten sisältöjen laadun, esteettisyyden, eettisyyden ja syvyyden kustannuksella (esim. Kupiainen & Laitinen 2004, 9; Herkman 2005a).

Sisältöliiketoiminta-alan keskustelu kaipaakin ankaraa puutarhuria, käsitteiden ja niiden välisten suhteiden kriittistä (itse)reflektiota – ”käsitteen koettelu”.² Aikaa ja syventymistä vaativaa käsitereflektiota tuskin mielletään ensi kuulemalta tärkeäksi teknis-taloudellisesti orientoituneella, hektisellä ja äärimmäisen kilpaillulla toimialalla, jolla pysähtyminen nähdään kauhukuvaksi ja jolla menestymisen ehtona pidetään jatkuvaa muutosta ja tulevan ennakkointia. Eloonjääminen globaalitaloudessa ja uusliberalistisessa informaatioyhteiskunnassa edellyttää yrityksiltä kykyä vastata ”kiihtyvän rytmin ja monimutkaisuuden toimintaympäristön” haasteisiin, kuten Jari Koskinen muotoilee (Koskinen 2005, 12). Kuitenkin juuri samasta syystä tarvitaan myös käsitteiden koettelu. Ennen kaikkea sitä vaaditaan rakennettaessa tiedepohjaa sisältöliiketoiminta-alan akateemisen tutkimuksen ja opetuksen tarpeisiin.

Käsitteillä on todellakin väliä, sillä ne ohjaavat merkittävästi tapaamme ymmärtää maailmaa. Jos haluaisi leikitellä huomiotalouden kielipeleillä, tässä yhteydessä voisi hyvin lanseerata termin ”käsitteiden hallinta” (*Concept Management*). Käsitteiden hallinta voisi tarkoittaa esimerkiksi tietoisuutta käsitteiden todellisuutta konstruoivasta ja sitä tuottavasta luonteesta sekä käsitteisiin sisältyvien ideologisten ennakko-oletusten ja -asenteiden esiin nostamista.³ Edelleen sillä voitaisiin viitata tietoisuuteen käsitteiden erilaisista käyttötavoista ja sen myötä kasvavaan diskurssisensitiivisyyteen, toisin sanoen ymmärtävään ja tulkitsevaan asenteeseen, joka suosii diversiteettiä ja sallii eksentrisyyden. Näistä hermeneuttisista lähtökohdista eri alojen asiantuntijoilla olisi kenties kärsivällisyyttä kuunnella myös ensi alkuun käsittämätöntä. Näin avautuisi kommunikatiivista ja sosiaalista tilaa, joka on edellytys hyvinkin erilaisten toimijoiden dialogin ja verkottumisen mahdollisuudelle (vrt. Florida 2005).⁴

Käsitteiden, termien ja niiden välisten suhteiden määrittelyn pitäisi olla myös olennainen osa strategista ajattelua, sillä se auttaa jäsentämään kompleksisia toimintaympäristöjä ja käynnissä olevia muutoksia sekä ymmärtämään niitä syvällisemmin, suhteellisuudentajuisemmin ja historiallisemmin. Näin ymmärrettynä käsitetyössä on kyse paitsi toimintaympäristön nykyisyyden diskursiivisten vivahteiden ymmärryksen syventämisestä myös ”historiaan poijuttuvasta tulevaisuuskatseesta”, lainatakseni Sam Inkisen lennokasta ilmaisua.⁵

Sisältöliiketoiminta-alan käsitteenmuodostuksessa valjastetaan runsaasti arkikielen rutiinimaisia sanoja ja eri tieteenalojen terminologiaa oman erityisdiskurssin käyttöön, eikä tämä useinkaan tapahdu järin reflektiivisesti. Ymmärrän tässä yhteydessä käsitteellä ”reflektoitua merkitystä tietyssä diskurssissa”, kuten Matti Hyvärinen sen tietyin varauksin määrittelee:

Jos sana viittaa yleiseen, rutiinimaiseen tai automaattiseen merkitykseen, käsite puolestaan viittaa erityiseen, reflektoituun merkitykseen tietyssä diskurssissa. Ero näiden kahden aspektin välillä on aina suhteellinen ja liukuva, sillä tiukinkaan käsitteiden määrittelijä ei voi kokonaan karsia yleiskielen sanastollisen avaruuden merkityksiä käsitteestään. (Hyvärinen 2003, 65.)

Myös käsitteen ja termin suhde vaatii hieman valaisua. Yleiskielessä käsitettä ja termiä käytetään usein synonyymisesti, mutta tieteellisessä diskurssissa niiden ero on syytä tiedostaa. Käsitteen määritelmästä ja käsitteiden suhteista termeihin on käyty monitieteistä keskustelua, jossa on pohdittu

muun muassa käsitteiden suhdetta kieleen, käsitteiden ulkokielellistä olemassaoloa tai sitä, voiko käsitteitä olla ilman termejä. Näihin dialogeihin ei kuitenkaan tämän kirjoituksen puitteissa ole mahdollista syventyä. Tyydyn mahdollisimman pelkistettyyn määritelmään, jonka mukaan *termi* on käsitteen kielellinen ilmentymä, sen enemmän tai vähemmän likimääräinen representaatio; *käsite* puolestaan muodostaa termin merkityksen, sen idean tai ajatussisällön (tässä mielessä usein käytetty ilmaisu ”käsitteen merkitys” olisi itse asiassa tautologinen). Edelleen, kuten Jouni Matti Kuukkanen toteaa, ”[u]seampi kuin yksi sana tai termi voi viitata yhteen käsitteeseen. Yksi termi voi taas toisaalta viitata eri aikoina useampaan kuin yhteen käsitteeseen.” (Kuukkanen 2006; Nuopponen 2003.)

Luon artikkelissani ensin yleiskatsauksen sisältöliiketoiminta-alan kentän käsiteongelmiin ja niiden vaikutuksiin. Havainnollistan näitä ongelmia avaamalla erikseen kahden hyvin laaja-alaisen termin historiaa, konteksteja ja merkityksiä: ”Kulttuuriteollisuus” viittaa kahteen funktioiltaan erilaiseen ja aivan eri tavalla arvotettuun käsitteeseen, joiden suhde muodostuu jännitteiseksi. ”Tietoyhteiskunta” puolestaan on vaeltanut tieteen piiristä poliittiseen retoriikkaan ja kansallisen ”muutosdiskurssin” avaintermiksi. Tässä uskikäytössä sen merkitys on hämärtynyt. Sekä kulttuuriteollisuudesta että tietoyhteiskunnasta puhuttaessa on tärkeää tiedostaa niiden historiallinen painolasti, rakentuneisuus, ideologiset funktiot ja rajoitukset, jotta ylipäättään tietäisi, mistä puhutaan. Lopuksi pohdin käsitteiden koettelun ja käsitetietoisuuden merkitystä tämän artikkelin taustamotiivin, uuden tieteenalan edellytysten ja perustelun kannalta.

Käsiteongelmia, tilastoharhoja, ohipuhuntaa...

Sisältöliiketoiminnan diskursseissa sekoittuvat liioitteleva konsultti- ja markkinointiretoriikka, talouselämän ja yritysmaailman sanastot, välinekeskeinen teknologinen jargon ja monitieteinen käsitteenmuodostus, ja oman lisänsä tähän sekamelskaan tuovat myös termien käännösongelmat. Toimialan kehityksen kiivasta rytmiä ilmentää runsas ja nopeasti vanheneva uudissanasto samoin kuin erilaiset siirtymävaiheen termit.⁶ Sisältöliiketoiminta-alan diskurssit myös lainaavat ja sekoittavat käsitteistöönä eri alojen sopivalta tuntuva terminologiaa tavalla, joka muistuttaa eräänlaista kielellistä *bricolage*-ilmiötä.⁷ Vaeltava terminologia tuo mukanaan ongelmia, jotka ovat tuttuja monitieteisestä teorianmuodostuksesta sekä toisaalta tieteen, taiteen, liiketalouden ja politiikan vuorovaikutusprosesseista. Käsitteellistä

hämäryyttä, käännösvirheitä sekä termien historiatonta uuskäyttöä ja kieräytystä onkin valiteltu toistuvasti alan kirjoituksissa viimeisen kymmenen vuoden mittaan, mutta kritiikki on jäänyt lähinnä toteamusten ja esitettyjen varausten asteelle tai pitäytynyt (sinällään varsin ansiokkaisiin) yksittäisten termien problematisointeihin – muun muassa sen analysoimiseen, miten käytetään sellaisia vuosituhannen vaihteen muodikkaita mantroja kuin ”sisältötuotanto”, ”innovaatio”, ”verkosto”, ”kulttuuriteollisuus” tai ”tietoyhteiskunta” (esim. Inkinen 1995, Allard 1998, Aro 1999, Lehtimäki 1999, Karvonen 2000a, Miettinen 2002, Loisa 2003, Herkman 2005a).

Sisältöliiketoiminta-alan käsiteongelmiin liittyy myös toimijoiden erilaisten kielirekisterien ja arvomaailmojen kohtaamattomuus ja sen myötä aidon dialogin puute ja toistuvat ohipuhumiset (Mäkelä & Tarkka 2002, 192; Tarkka 2002, 33).⁸ Kääntäkseni saman asian alan uudiskielelle: dialogin puute vaikeuttaa rahoitus- ja yhteistyömahdollisuuksia, resurssien kohdentamista, arvoketjujen (idea–tuote–jakelu–kulutus) toteutumista ja koko toimialan kehitystä. Usein on niin, että käytettäessä samaa sanaa eri konteksteissa siirrytään itse asiassa jo käsitteestä toiseen. Esimerkiksi ”sisällöllä” ja ”sisältötuotannolla” saatetaan ymmärtää hyvin eri asioita riippuen siitä, puhutaanko bisneksen, teknologian vai taiteellisen ajattelun näkökulmasta vai hallinnollisen, strategisen ajattelun, kuten ministeriöiden toimialaa koskevien linjausten näkökulmasta. Näin käsiteongelmat ilmentävät koko ”luovan talouden” toimialaidentiteetin selkiytymättömyyttä, joka vaikeuttaa strategisen tason ymmärryksen syntymistä ja laajempia toiminta- ja verkostoitumismahdollisuuksia (vrt. Korpelainen 2002, 11).

Myös toimialaan liittyvät erilaiset hallinnolliset tarpeet puoltavat käsitteiden tarkennuksia. Tällöin haetaan yhteismitallisuutta esimerkiksi toimialaluokituksia ja -tilastoja varten. Sisältöliiketoiminnan ja luovien toimialojen kenttää hahmottavat luokittelukriteerit ovat hyvin erilaisia riippuen kulloisistakin määritelmistä – ja kuitenkin ne toimivat linjausten ja poliittisen päätöksenteon pohjana, vaikuttavat hankkeiden rahoitukseen ja koko toimialan hahmottamiseen (Alanen 2006, Wilenius 2004, 98). Tässä tulee näkyviin se, miten käsitteellistyksistä tulee seurauksissaan totta. Kriittinen reflektio ja etäisyydenotto vakiintuneisiin käsitteisiin ja ajatustapoihin on tilastoinnissakin tärkeää, jotta se tuottaisi uutta tietoa eikä vain vahvistaisi aikaisempia tai vallitsevia käsityksiä (Karttunen 2003, 79).

Tilastokeskuksen tutkija Aku Alanen on useissa artikkeleissaan käsitellyt nimenomaan luovien alojen tilastoinnin problematiikkaa. Kuten Alanen (2004) toteaa, termi ”luovat toimialat” (*creative industries*) otettiin käyttöön anglosaksisessa maailmassa 1990-luvun lopulla, ja sen markki-

noinnilla pyrittiin ”luomaan poliittisia edellytyksiä haluttujen talouden sektorien kehittämiseksi ja tukemiselle”. Alasen kirjoitusten valossa vaikuttaa siltä, että juuri merkitysaltaan epätarkat mutta mediaseksikkäät muoti-ilmaisut ja iskusanat palvelevat erityisen hyvin poliittisen retorikan tarkoituksia, mutta soveltuvat huonosti tilastolliseen mittaamiseen tai vertailuun. Luovien toimialojen sijaan Alanen suosisikin helpommin määriteltäviä mutta kuivakoita nimityksiä ”tekijänoikeustoimialat” tai ”kulttuuriset toimialat”. (Alanen 2004, 2005, 2006.) Epäilemättä viimeksi mainittuihin, tarkempia ja tilastollisesti käyttökelpoisempia määritelmiä hakeviin käsitteellistykseen lukeutuu myös ”sisältöliiketoiminta”.

”Kulttuuriteollisuuden” käsitteelliset paradoksit

Terminologiseen uskäyttöön liittyen esimerkiksi ”kulttuuriteollisuuden” merkityksen kumoaminen pääläelleen on ollut suorastaan orwellilainen retorinen takinkäyntö, joka ilmentää siirtymää 1960- ja 1970-lukulaisesta julkisen vallan subventoimasta kulttuuripolitiikasta enenevässä määrin markkinavetoiseen kulttuuripolitiikkaan (esim. Kangas 1999, Ilmonen 2001, 222–223; Häyrynen 2006, 155–164). Alun perin kulttuuriteollisuudella (*Kulturindustrie*) tarkoitettiin niin sanotun Frankfurtin koulukunnan traditiossa kapitalistiseen ideologiaan sosiaalistavaa, standardoitua ja viih-teellistä kulttuurituotantoa, jota levitetään joukkoviestinnän kautta. Frankfurtilaisena terminä kulttuuriteollisuus viittasi ristiriitaan sisäistä vapaut-taan vaalivan ”autenttisen” taiteen ja kulttuuriteollisuuden ulkoteiteellisten vaatimusten välillä – tästä jännitteestä kumpuaa termin *oksymoron*-luonne,⁹ sen ironia ja poleemisuus. Kulttuuriteollisuusteoria oli osa Frankfurtin koulukunnan kokonaisohjelmaa, uusmarxilaista ”kriittistä teoriaa”, joka kohdistui eri näkökulmista modernin yhteiskunnan lisääntyvää kontrollia, manipulaatiota ja yhdenmukaistumista vastaan. (Theodor Adornon ja Max Horkheimerin *kulttuuriteollisuus*-käsitteen arvioinneista ks. esim. Hauta-mäki 1999, O’Connor 2003, 12–13; Loisa 2003, 32–81; Ampuja 2004.)

Positiivisesti latautuneena iskusanana kulttuuriteollisuus (*cultural industry*) puolestaan viittaa parin viime vuosikymmenen aikana tapahtu-neeseen koko kulttuurisektorin ja kulttuuripolitiikan radikaaliin uudelle-nmäärittelyyn taloudellisen kasvun, toimintakyvyn ja kannattavuuden näkökulmasta. Tämä käänne on merkinnyt myös perusteellisesti läpi vietyä käsitteellistä nurkanvaltausta, jonka myötä yritysmaailmasta peräisin olevat markkinahenkiset hyöty- ja rahoitusdiskurssit – talousslangi ja manageri-

kieli – ovat alkaneet hallita puhetta taiteesta ja kulttuurista. Samaan aikaan liiketalouden ajattelutavat omaksuttiin laajalti koko yhteiskunnassa niin, että voidaan puhua sen läpimarkkinoitumisesta. Anu Kantolan mukaan 2000-luvun Suomi onkin ”taluskoneisto, jossa eri ilmiöitä arvioidaan niiden taloudellisen toimintakyvyn ja merkityksen pohjalta”. (Kantola 2006, 177; ks. myös Karkama 1998, 179–209; Ilmonen 2001, 222–223; Siltala 2004, 302–317.)

Ensimmäinen vakava yritys kulttuuriteollisuuden lanseeraamiseksi uusliberalistisesti sävyttyneessä merkityksessään tehtiin 1980-luvun alussa osana Suur-Lontoon paikallishallinnon vaihtoehtoista talousstrategiaa ja kulttuuripoliittisia linjauksia.¹⁰ Käytännössä uusi kulttuuriteollisuuspolitiikka alkoi kuitenkin toteutua vasta 1990-luvulla, jolloin ryhdyttiin toden teolla hyödyntämään kulttuuriteollisuutta työllisyys- ja rakennemuutospolitiikassa, alueellisessa imagonrakennuksessa ja matkailustrategioissa. (O’Connor 2003, 13–20.) Kulttuuriteollisuuspolitiikkaa ovat toteuttaneet ennen kaikkea julkisen sektorin toimijat, joiden päämäärät ovat hyvin poliittisia ja pragmaattisia, mikä näkyy usein heidän tuottamiensa selvitysten ja tutkimusten varsin normatiivisena ja tavoitehakuisena väriytyksenä sekä kriittisen reflektion vähäisyytenä (Ilmonen 2001, 223; Loisa 2003, 233). Suomessa opetusministeriö asetti vuonna 1997 erityisen kulttuuriteollisuusustyöryhmän tekemään ”esityksiä kulttuuripolitiikan uusiksi linjauksiksi kulttuuriteollisuuden näkökulmasta” (*Kulttuuriteollisuusustyöryhmän loppuraportti* 1999).

Justin O’Connorin mukaan englannin *industry* tarkoittaa tässä kulttuuriteollisuus-käsitteen uudessa käytössä monialaisia, joustavia ja nopeasti muuttuvia verkostoja – ”hyvin löyhästi toisiinsa liittyviä tietyn tuotteen valmistus- ja palvelutoimintoja” – ja on merkitykseltään lähempänä toimialaa kuin teollisuutta. Näin ollen suomalainen käännösvastine ”kulttuuriteollisuus” on harhaanjohtava, ja sijaan onkin ehdotettu muun muassa termejä ”kulttuuriliiketoiminta”, ”kulttuuriyrittäminen”, ”kulttuuritoimiala”, ”luovuuden tuotanto” sekä ”luovat toimialat”. Lisäksi puhuminen ”teollisuudesta” kuulostaa tänä päivänä anakronistiselta. Miksi käyttää enää savupiippuihin ja materiaalisten tuotteiden koneellisiin valmistusprosesseihin assosioivaa ilmausta jälkiteollisessa historiallisessa kontekstissa, jossa siirrytään enenevässä määrin aineettomien palveluiden, elämysten ja mielikuvien tuottamiseen? (O’Connor 2003, 16; Loisa 2003, 198–199.)

Toisaalta kulttuuriteollisuudella on paradoksaalisen *oksymoron*-luonteensa vuoksi uudessa merkityskentässään myös stimuloivaa retorista voi-

maa toisin kuin vaikkapa puheella kulttuuritoimialasta. Teollisuus-sanalla halutaan viitata kulttuurin merkittäviin valtiontaloudellisiin ja työllistäviin vaikutuksiin. Opetusministeriön Kulttuuriteollisuusryhmä perustelee termin käyttöä myös sillä, että puhuminen kulttuuriteollisuudesta kyseenalaistaa perinteisiä ajatustottumuksia sekä luovasti yhdistelee ja silloittaa yleensä erillisiksi miellettyjä elämänalueita. Toisaalta tällaisten binaarioppositioiden suhteet rakentuvat yleensä hierarkkiseksi niin, että toinen osapuoli on hallitsevampi. Esimerkiksi sisältötuotannon, luovan talouden, kulttuuripolitiikan tai kulttuuriteollisuuden (tai sisältöliiketoiminnan) kaltaisissa kaksijakoisissa termeissä juuri tuotannosta, taloudesta, politiikasta ja teollisuudesta on tullut ohjaavia ulottuvuuksia. Kuten Simo Häyrynen kiteyttää: ”Sisältö ja luovuus ovat jotakin sellaista, josta on pula, jonka vuoksi politiikka ja tuotanto täytyy käynnistää.” (*Kulttuuriteollisuusryhmän loppuraportti* 1999, Uusitalo 1999, 131; Loisa 2003, 233; Wilenius 2004, 94–95; Häyrynen 2006, 171.)

Vaikka Adornon ym. 1940-luvulla kehittämä kulttuuriteollisuusteoria ei sovellu enää sellaisenaan nykykulttuurin analyysiin, frankfurtilaisten kritiikki vaikuttaa nyt monin tavoin ajankohtaisemmalta ja stimuloivamalta kuin koskaan. Tässä mielessä on ironista, että kulttuuriteollisuus-käsitteen uskäytössä sen alkuperäinen kriittinen lataus on vesitetty ja vaihdettu merkitykseltään aivan päinvastaiseksi. Historioitsija Jukka Relanderin (2002, 71) poleemisin sanoin: ”Olemme eläneet ns. perverssin käänteen aikoja suhteessa frankfurtilaisuuteen ja kriittiseen ajatteluun.” Yhteiskuntatieteilijä Raija-Leena Loisa tarkastelee tätä käännettä monisyisesti tutkimuksessaan *The Polysemous Contemporary Concept – The Rhetoric of the Cultural Industry* (2003). Se on laaja katsaus ”kulttuuriteollisuuden” käsitteelliseen elämään erilaisissa kulttuurisissa konteksteissa, teoreettisissa traditioissa ja vaihtuvissa poliittis-taloudellisissa suhdanteissa. Loisa osoittaa, kuinka frankfurtilaisten kriittisen teorian avainkäsitteestä on vuosikymmenien mittaan kerrostunut polyseeminen, hyvin monimerkityksinen ja -funktioinen ilmaus, josta julkisen sektorin toimijat ovat 1980-luvulta alkaen pyrkineet muovaamaan neutraalimpaa kulttuuriteollisuuspoliittista kattokäsitettä.

Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä muistaa, että juuri kulttuuriteollisuus-käsitteen ”neutraloiminen” on ollut uusliberalistinen, vahvasti ideologinen operaatio. Näinhän ideologia toimii: se pyrkii verhoamaan oman ideologisuutensa ”luonnollisuudeksi” ja vastaavasti leimaamaan kaikki vastakkaiset argumentit ideologisesti värittyneiksi.¹¹ Tapahtuneen semanttisen käänteen myötä Frankfurtin koulukunnan kriittinen perintö ei kuitenkaan

ole kadonnut nykykeskustelusta, vaan elää edelleen, joskin altavastaajana ja lähinnä akateemisissa ja kulttuurisesti orientoituneissa piireissä. Nykyissäkin dialogeissa ”kulttuuristen ja taloudellisten ulottuvuuksien välinen suhde uhkaa aina kärjistyä”, kuten O’Connor muotoilee. (O’Connor 2003, 28; ks. myös Loisa 2003, 224.)

Muutosdiskurssien koettelu

Sisältöliiketoiminta-alan sanastot ja retoriikat ovat edelleen osa laajempia diskursiivisia muodostumia, niitä puhetapoja, jotka ympäröivät ja osaltaan myös tuottavat globalisoituvan, dematerialisoituvan, markkinoituvan, medioituvan ja digitalisoituvan kulttuurin murrosta. Näissä ”muutosdiskursseissa” – lainatakseni mediatutkija Hannu Eerikäisen (1994, 4, 34–35) käsitettä – puhutaan lukuisin eri painotuksin ja vivahtein siirtymästä informaatioyhteiskuntaan, tietoyhteiskuntaan, oppimisyhteiskuntaan, mediayhteiskuntaan, mielikuvayhteiskuntaan, elämisyhteiskuntaan, unelmayhteiskuntaan, vuorovaikutusyhteiskuntaan, automaatioyhteiskuntaan, palveluyhteiskuntaan, aineettomien tarpeiden yhteiskuntaan, kommunikaatioyhteiskuntaan, tieto- ja osaamisintensiiiviseen vuorovaikutusyhteiskuntaan, verkostoyhteiskuntaan, uusliberalistiseen yhteiskuntaan, kilpailukyky-yhteiskuntaan, huomiotalouteen, luovaan talouteen ja niin edelleen.

Muutosdiskursseissa ei ainoastaan pyritä kuvaamaan nykyisyydessä vaikuttavia kehityskulkuja, vaan myös avataan utooppisia toivon ja lupauksen horisontteja. Näin muutosdiskurssit kutsuvat meitä suuren murroksen todistajiksi ja toimijoiksi, muutoksen subjekteiksi – kuten niin monet aikaisemmatkin murrosaikojen puhettavat. Eerikäisen mukaan on merkille pantavaa, että muutosten vallankumouksellisuutta kuvataan usein retoriikalla, joka on vanhaa perua, vaikka kuvattavat ilmiöt ovat tyystin vaihtuneet. Näin on laita esimerkiksi puhuttaessa ”uuden” teknologian tai ”uusmedian” avaamista emansipatorisista näköaloista. (Eerikäinen 1994, 20; ks. myös Fornäs 1999, 32–33.) Kuten Eerikäinen muotoilee, muutosdiskurssi on

erilaisia tutkimusalueita yhdistävä ajattelutapa, jonka mukaan olemme jatkuvasti tavalla tai toisella siirtymässä johonkin uuteen aika-kauteen, suuntautumassa kohti muutosta, kehitystä, edistystä. Luonteenomaista muutosdiskurssille on, että siinä yhdistyvät usein historian tulkinnat, kulttuurifilosofiset näkemykset ja tulevaisuuden

visiot tavalla, joka uusia ajatuksia avatessaan saattaa viedä tutkimusta eteenpäin, mutta joka samalla voi houkutellessa pitämään kuvitelmia todellisuutena. Toisaalta on todettava, että vaikka muutosta koskevat ajatusrakennelmat saattavatkin helposti jäädä ilmaan, ikään kuin platonisten ideoiden maailmaan, niillä on kuitenkin tutkimukselle usein heuristista arvoa: niiden valossa voidaan asettaa kysymyksiä, joita pelkkään empiriaan tai käytännöllisiin tavoitteisiin pitäytyvässä tarkastelussa ei tulla välttämättä edes ajatelleeksi. (Eerikäinen 1994, 34.)

Myös näitä suuria kulttuurisia muutosdiskursseja ja niiden avaintermejä täytyy koetella – etenkin kun tällaisten julkisuudessa usein toistettujen ja nopeasti yleistyneiden ilmausten ala laajenee nopeasti ja samalla hämärtyy epätarkaksi. Muutosdiskurssien nimeämällä ilmiöillä on myös taipumus luonnollistua ja monologisoitua julkisessa keskustelussa vaihtoehdottomiksi, determinoiviksi murrosfaktoiksi, joiden viitoittamaan tulevaisuuteen on vain sopeutuminen. Vaikkei ajattelisikaan, että maailma on pelkkää diskurssia, muutosdiskurssien kuvaamat ”faktat” ovat kuitenkin vahvasti myös diskurssiensa synnyttämiä ja samalla varsin ideologisesti värittyneitä.¹² Kuten Armand Mattelart toteaa *Informaatioyhteiskunnan historiassaan* (2003, 7), ”[u]skomukset, joita informaatioyhteiskunnan käsite pitää yllä, laskevat valloilleen symbolisia voimia, jotka vaativat toimimaan samalla kun ne tekevät tuon toiminnan mahdolliseksi”.

Voidaan kysyä, olemmeko sokeutuneet näille muutosdiskursseille ja niiden keskeisille käsitteille niin, että otamme ne jo annettuina itsestäänselvyyksinä. Tämä on tietysti ymmärrettävää, sillä niin poliittis-teknologista julkisuutta kuin ihmistieteidenkin viime vuosikymmenten teorioita on leimannut muutoskeskeisyys, taipumus mieltää ilmiöt transformaatioiksi, joita kuvitetaan erilaisin liikkeen, sulamisen ja norjistumisen metaforin sekä *post-* ja *trans-*etuliittein (ks. esim. Bauman 2002, Kantola 2006). Tutkijoiden tehtäväksi on nähty usein lähinnä muutoksen selittäminen, kun pitäisi myös kysyä, onko kyse niin radikaalista murroksesta kuin annetaan ymmärtää ja miten ja missä määrin tuota murrosta kulloinkin diskurssiivisesti tuotetaan.¹³ Kuten Inkinen suhteellisuudentajuisesti toteaa, ”[v]aikka laadullista muutosta tapahtuu, paljastuvat globaalissa, digitaalisessa media- ja informaatioajassa todentuviksi väitetyt ’vallankumoukset’, ’transformaatiot’ ja ’harppaukset’ kriittisessä analyysissä pikemmin utopioiksi ja niihin tukeutuvaksi retoriikaksi kuin substantiaalisiksi, rakenteita ja kvaliteetteja horjuttaviksi muutoksiksi” (Inkinen 1999a, 54).

Suomalainen tietoyhteiskuntapuhe – ”retorinen innovaatio”?

Suomalaisessa tietoyhteiskuntapuheessa teorit, utopiat ja poliittinen retoriikka sekoittuvat toisiinsa (vrt. Eerikäinen 1994, 35). Termit ”tietoyhteiskunta” ja ”informaatioyhteiskunta” ilmaantuivat kansainväliseen tieteelliseen keskusteluun 1960- ja 1970-luvun taitteessa. Poliitiikkaan ne murtautuivat varsinaisesti vasta 1990-luvulle tultaessa, jolloin Suomikin kiirehti muiden joukossa julkaisemaan tietoyhteiskuntastrategiansa. Juuri suurten strategisten linjausten näkökulmasta suomalaista tietoyhteiskuntapuhetta 1990-luvulta alkaen voisi pitää ilmeisen onnistuneena ”retorisena innovaationa”, jolla on pyritty edistämään laajaa kansallista mobilisaatiota ja konsensusta. Tämä on tapahtunut yhdistämällä tietoyhteiskunnan alle kaksi varsin erilaista kansainvälistä tutkimustraditiota ja keskustelulinjaa sekä hyödyntämällä kansallisia symbolisia välineitä (tieto, sivistys, kansalaisuus) tässä pohjimmiltaan ”teknologiaretorisessä” suostuttelutyössä. Termin retorisointi ja popularisointi on kuitenkin samalla merkinnyt sen epämääräistymistä ja analyttisestä tarkkuudesta luopumista. (Inkinen 1995, 22; Allard 1998, 85–89; Anttiroiko et al. 2000, 23–25, 35–36; Karvonen 2000b, 276–277; Soramäki 2004, 10–15.) Hämäryyttä onkin ehkä tuotettu tarkoituksella, kuten Erkki Karvonen arvelee:

[...] sillä ”tietoyhteiskunta” on tekniikan markkinoinnin terminä paljon houkuttelevampi kuin ”tietotekniikkayhteiskunta” tai ”kehittyneen signaalinsiirron yhteiskunta”. – Ettei vain myös sana ”tietoyhteiskunta” olisi pelkkä loistava kauppanimike, eikä alkuunkaan tieteellinen käsite. (Karvonen 2000a, 83.)

Juha Herkman (2005b, 66–71) puolestaan asemoi suomalaisen tietoyhteiskuntapuheen ”osaksi laajempaa 1990-luvun läpäissyttä markkinatalouden suurta kertomusta” ja katsoo sen muovanneen merkittävästi muun muassa kotimaisen median diskursiivista kenttää, voimasuhteita ja toimintoja. Esimerkiksi monista ilmiöistä alettiin puhua uusin termein (”digi-kieli”, sisältötuotanto, konvergenssi jne.).

Tieteen piiristä politiikkaan siirtyneenä ja uuskäytössään hämärtyneenä, hyvin erilaisia diskursseja ja toimijoita organisoivana sateenvarjo-terminä tietoyhteiskuntaa voi luonnehtia ”transdiskursiiviseksi termiksi”. Teoksessaan *National Innovation System – Scientific Concept or Political Rhetoric* (2002) Reijo Miettinen käyttää ilmausta kuvaamaan tieteen ja

politiikan rajapintaan sijoittuvia ”löysiä” termejä, joilla juuri käsitteellisen epämääräisyytensä ja utooppisen orientaationsa vuoksi on parhaimmillaan toimintaympäristöjen rajoja ylittävää retorista, heuristista ja visionääristä voimaa. Poliittisessa ja strategisessa uskäytössä transdiskursiivisten termien avulla voidaan verkottaa ja mobilisoida erilaisia toimijoita ja avata näiden välisen dialogin mahdollisuuksia. Transdiskursiiviset termit stimuloivat keskustelua ja debatteja, mutta ne ovat myös vaarassa monologisoitua uudessa poliittisessa ympäristössään. Jälkimmäisessä tapauksessa ne alkavat menettää sallivaa moniäänisyyttään ja pikemmin estävät uusien ”innovaatioiden syntymistä” jäykistyen lähinnä poliittisten ohjelmien legitimoijiksi. Mietinen mainitsee esimerkkeinä transdiskursiivisista termeistä muun muassa kansallisen innovaatiojärjestelmän, tietoyhteiskunnan, informaatioyhteiskunnan, verkostoyhteiskunnan ja klusterin. (Miettinen 2002, 63, 76–77, 132–142.)

Viralliseksi suomenkieliseksi termiksi on vakiintunut ”tietoyhteiskunta”, mutta samaa tarkoittaen puhutaan toisinaan myös informaatioyhteiskunnasta, vaikka niiden ala, arvoisältö, tieteellinen ilmaisukyky ja myös kansainvälinen käyttö ovat erilaiset:

Kansainvälinen keskustelu tietoyhteiskunnasta (*knowledge society*) onkin ollut erilaista kuin keskustelu informaatioyhteiskunnasta (*information society*). Edellisessä pohditaan tiedon tai osaamisen suurta merkitystä taloudelliselle kilpailukyvyllä. Jälkimmäinen keskustelu taas liittyy usein teknologiseen kehitykseen, jossa informaation prosessoinnin ja siirron tekniikka on mullistanut olemassaolomme perusteita. (Anttiroiko et al. 2000, 24–25.)

Voidaankin puhua erityisestä suomalaisesta hallinnollisesta käänösstrategiasta, jossa *information society* suomennetaan systemaattisesti – ja virheellisesti – ”tietoyhteiskunnaksi”, kun taas ”tietoyhteiskunta” käännetään esimerkiksi EU-asiakirjojen englanninkielisiin versioihin muotoon *information society*. Käytännöllä on edelleen seurannaisvaikutuksia, joissa käsitteellinen epätarkkuus alkaa kumuloitua: koska ”informaatio” on jo käännetty ’tiedoksi’, joudutaan sana *knowledge* suomentamaan ’osaamiseksi’ (näin esimerkiksi Euroopan Unionin komission tiedonanto *The Road to the Knowledge Economy* on saanut suomenkieliseksi vastineekseen *Sähköinen viestintä: tie osaamistalouteen*). Toisin sanoen: suomalainen käytäntö tekee informaatioyhteiskunnasta ja tietoyhteiskunnasta synonyymisiä, vaikka jo yksin ”tiedon” ja ”informaation” samastaminen on käsiteanalyyt-

tisesti täysin kestäväntä¹⁴ – puhumattakaan sitten näin konstruoidun hybridin käsitteen ilmaisukyvyystä yhteiskunnallisen kehityksen kuvaajana saatikka sen asemoitumisesta suhteessa erilaisiin teoriaperinteisiin. (Hintikka 1998, 6–7; Anttiroiko et al. 2000, 24–25, 35–36; Soramäki 2004, 9–16.)

Tietoyhteiskuntapuheen tavoitteet ovatkin toisaalla, ja ne ovat poliittisesti motivoituja. Puhuminen tietoyhteiskunnasta (informaatioyhteiskunnan sijaan) ilmentää kansallisen politiikan retorista pyrkimystä sovittaa huippuunsa trimmatun informaatioteknologia-alan kovia, erottelevia ja globaaleja markkinatalousarvoja sekä purkautuvan suomalaisen hyvinvointivaltion tasa-arvoisuuden ja osallisuuden ideaaleja. Viittauksilla hyvinvointivaltioon on tässä retoriikassa edelleen symbolista, suostuttelevaa voimaa. (Allard 1998, 87–89; Aro 1999, 130; Wilenius 2004, 29; Herkman 2005a, 176–177). Tämä käy ilmi myös hallituksen tietoyhteiskuntaohjelman kuvauksesta vuodelta 2006:

Hallituksen tietoyhteiskuntaohjelman tarkoituksena on lisätä kilpailukykyä ja tuottavuutta, sosiaalista ja alueellista tasa-arvoa sekä kansalaisten hyvinvointia ja elämänlaatua hyödyntämällä tieto- ja viestintäteknikkaa koko yhteiskunnassa. Lisäksi ohjelman avulla pyritään säilyttämään Suomen asema yhtenä tieto- ja viestintäteknologian johtavista tuottajista ja hyödyntäjistä. (*Hallituksen politiikkaohjelmia. Tietoyhteiskunta* 2006.)

Sitaatissa nivelletään tietoyhteiskuntaohjelmaan varsin ongelmatomasti joukko avainsanoja, jotka kuitenkin viittaavat kahtaalle. ”Kilpailukyky”, ”tuottavuus” sekä ”tieto- ja viestintäteknologia” ovat liike-elämästä politiikkaan 1980- ja etenkin 1990-luvulla vaeltanutta ja valtakurssin asemaan yleistynyttä yrityssanastoa. Sen sijaan ”tasa-arvo”, ”kansalaisuus” ja ”hyvinvointi” viittaavat aikaisempaan kontekstiin ja edustavat väistyviä hyvinvointiyhteiskunnan ydinarvoja. Itse asiassa ”[h]yvinvointivaltio on projekti, jota vastaan kilpailuvaltiollinen markkina-ajattelu usein asemoi itsensä”, kuten Anu Kantola (2006, 173) toteaa. Tietoyhteiskuntaohjelmasta on löydettävissä myös teknologiadeterministinen ja totalisoiva, *koko* yhteiskuntaa mobi(i)lisoiva painotus: ”hyödyntämällä tieto- ja viestintäteknikkaa *koko* yhteiskunnassa” voidaan lisätä sekä kilpailukykyä että hyvinvointia ja tasa-arvoa. Teknologiaan panostamista ja kilpailukykyä painottaa lopuksi muistutus aseman säilyttämisestä kansainvälisillä tieto- ja viestintäteknologiamarkkinoilla.

Tässä yhteydessä voisi myös viitata ”tieto”-etuliitteen konnotaatiivisiin kytköksiin vieläkin pitempään traditioon, esimerkiksi snellmanilaisesta kansallisesta kulttuurifilosofiasta juontuviin tiedon ja sivistyksen ihanteisiin.¹⁵ ”Tieto” on hyvin arvoladattu sana, joka aktivoi positiivisina pidettyjä totuuden, merkityksellisyuden ja henkisen kasvun merkityksiä aivan toisin kuin puhuminen ”informaatiosta” (Allard 1998, 89; Karvonen 2000a, 83, 2000b, 276–277). Valtionvarainministeriö julkisti *Suomi tietoyhteiskunnaksi – kansalliset linjaukset* -asiakirjan vuonna 1995. ”Tiedon” myönteisillä konnotaatioilla kuorrutettiin teknologiaretoriikkaa ja uutta suurta kansallista selviytymiskertomusta – tietoyhteiskuntautopiaa – kriisitilanteessa, jossa julkiseen keskusteluun virtasi jatkuvasti tappioviestejä. 1990-luvun alkupuolen suomalaista yhteiskuntaa leimasi syvä laman kokemus, työttömyys ja pankkikriisi ja niiden myötä tunne etiikan ja solidaarisuuden rapautumisesta. Epävarmuuden ja turvattomuuden ilmapiiriä ruokki myös Neuvostoliiton hajoaminen sekä vuosituhannen aaton milleniarismi. Juuri 1990-luvun romahdus ajoi talouden kysymykset kaiken muun edelle. Suomi oli pelastettava uhkaavalta konkurssilta, oli suoritettava kansallinen liikekannallepano, ja tarvittava mobilisoiva käsite oli tietoyhteiskunta. Siitä tuli tärkeä osa selviytymisstrategiaa, johon vedoten oikeutettiin valtiovallan toimet, ”luova tuho” ja eduista luopuminen. (Siltala 2004, 438–439; Inkinen 1995, 14–15; vrt. Castells & Himanen 2001, 137–138.)

Näyttää kuitenkin siltä, että poikkeustila on vakiintunut pysyväksi. Kuten Kantola kiteyttää, edelleen 2000-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa ”[y]hä laajemmat elämänalueet pyritään organisoimaan yhden tavoitteen ja periaatteen mukaisesti ulkoisen uhan edessä. Kansallisvaltio on kuin kurinalaisesti organisoitu avaruusalus matkalla kohti tuntematonta. Olennaista on, että kaikki ovat – ja kaikkien on oltava – samassa veneessä.” (Kantola 2006, 177.)

Johtopäätökset

Käsitteiden kriittistä pohdintaa tarvitaan kehitettäessä sisältöliiketoimintalalle tiedepohjaa alan akateemisessa asiantuntijakoulutuksessa ja tutkimuksessa. On luotava reflektiivinen ja kulttuurikriittinen, humanistis-kulttuurintutkimuksellinen katse ”sisältötuotannon” kenttään. On tarkasteltava, miten sisältöliiketoiminta-alan terminologiaa on luotu ja käännetty, kuinka termeille on annettu eri käyttöyhteyksissä erilaisia merkityksiä ja kuinka niiden hallinnasta ja ”oikeasta” käyttötavasta käydään kamppailua, joka tuottaa todellisia seurauksia ja asiantiloja. Tämän kaltaisen kontekstualisoivan,

käsittehistoriallisen ja kriittisen diskurssianalyttisen lähestymistavan ohella käsitteiden koetteluun luontevasti liittyvä teoreettinen viitekehys voisi olla kulttuurintutkimuksen piirissä kehitelty niin sanottu artikulaatioteoria. Se tarkastelee kielessä käytävää diskursiivista kamppailua merkitysten yhteensovittamisen ja irrottamisen prosessina, johon osallistuu – samalla siinä itsekin muotoutuen – monia erilaisia diskursiivisia yhteisöjä.¹⁶ On myös tärkeää muistaa – kuten Kari Ilmonen (2001, 229) muotoilee – että ”refleksiivisen tutkimuksen luonteeseen ei voi kuulua hallitsevien diskurssien ja käytäntöjen hiljainenkaan hyväksyminen”.

Kriittisen aspektin mielessä pitäminen on tähdellistä kulttuurin markkinoituessa, kun myös ”akateemista teoriaa tarvitaan informaatiotekniikkaan ja uusmedialiiketoimintaan liittyvien operaatioiden ulkoiseksi legitimoijaksi, auktoriteetiksi ja myyntiargumentiksi” (Inkinen 1999a, 59) ja ”[m]eneillään on teknokraattinen hanke managerien ja intellektuellien kulttuurin yhteensovittamiseksi” (Mattelart 2003, 156). Erityisen tärkeää kriittisyys ja reflektiivisyys on tieteellisen uskottavuuden kannalta sisältöliiketoiminta-alan teorianmuodostuksessa, tasapainoiltaessa hyvin jännitteisellä rajapinnalla, jossa risteävät akateemisen tutkimuksen, liiketoiminnan, kulttuurin, teknologian sekä poliittis-hallinnollisen päätöksenteon intressit.

Käsitteiden kriittistä reflektiota tarvitaan myös silmällä pitäen sisältöliiketoiminta-alan etabloitumista ja asemoitumista tieteen kentässä, mikä sinällään on tietysti laajempi tiede- ja koulutuspoliittinen kysymys. Käsitetyön tarve on todettu esimerkiksi alan akateemista asiantuntijakoulutusta valmistelleessa Oulun yliopiston humanistisen tiedekunnan CreaM-hankkeessa. Esimerkiksi jo yksin sen rajaaminen, mitä sisältyy – ja toisaalta ei sisälly – niiden käsitteiden alaan, joihin projektin kirjainlyhenne CreaM eli *Creative Processes and Content Business Management* viittaa, on osoittautunut suuntaa antavaksi ja varsin haasteelliseksi. ”Sisältöliiketoiminnan luovien prosessien johtamisesta” on purettavissa monta ulottuvuutta kuten liiketoiminta, sisältö, luovuus ja johtaminen. Ne ovat kaikki avainsanoja, jotka esiintyvät monien eri tieteenalojen käsitteistöissä ja joita ympäröi laaja teorianmuodostus. Onkin selvää, että käsitetyössä tarvitaan myös tervettä suhteellisuudentajua, koska kohde ja kontekstit laajenevat rannattomiksi.

Käsitetyötä voisikin luonnehtia eräänlaiseksi kaksoisliikkeeksi spiraalissa, jossa keskipakoinen ja keskihakuinen liike vuorottelevat. Spiraalin pakenevat kehät kuvaavat käsitteiden jatkuvaa purkamista ja problematisointia, erojen, liikkeen ja kamppailun tarkastelua ”ilman kaipuuta yhtenäisyyteen” (vrt. Palonen 2003, 468); supistuvat kehät puolestaan käsittei-

den rajaamista ja tarkentamista, niiden yhteismitallisuuden ja eksaktiuden hakemista. Tavoitteena on herätellä alan avainkäsitteiden määrittelyn ja problematisoinnin kautta kriittiseen käsitetietoisuuteen ja diskurssisensitiivisyyteen. Käsitteiden historia ja kontekstualisointi tuo myös esiin, miten käsitteet heijastavat koko toimialan kehitystä ja samalla *Zeitgeistia*, ajan henkeä eli aikakauden mentaliteetteja, arvoja, asenteita sekä suhtautumisen ja tuntemisen tapoja (ks. Inkinen 1995, 1999a, 1999b, 2004). Tällainen konstruktionistinen, kontekstualisoiva ja kulttuurintutkimuksellinen painotus voi tuntua jo itsestäänselvyydeltä humanistisissa tieteissä, mutta se ei välttämättä ole sitä luonnontieteellisissä ja teknis-taloudellisissa tieteellisissä diskursseissa – puhumattakaan hallinnollisesta retoriikasta ja viranomaispuheesta.

Lopuksi

Sisältöliiketoiminta-alalla on tilaus monitieteiselle katsaukselle, joka systematisoi jo tehtyä käsitetyötä ja kytkee käsitteitä niiden historiaan ja kulloisiinkin käyttökonteksteihin – samaan tapaan kuin varsin kunnianhimoisesti toteutetussa artikkelikokoelmassa *Käsitteet liikkeessä* (2003), jossa suomalaisen poliittisen kulttuurin käsitehistoriaa avataan kymmenen avainkäsitteen (valta, hallitseminen, yhteiskunta, valtio jne.) kautta. Toiseksi tarvitaan jatkuvasti karttuva, alan käsitteenmuodostusta seuraava, *open source* -periaatteella toimiva mutta kuitenkin kriittisesti toimitettu virtuaalinen palvelu, joka toimii Wikipedian tapaan.¹⁷ On selvää, että näissä on kyse monialaisista ja mittavista hankkeista, joiden rahoituksen järjestäminen ja toteuttaminen on epäilemättä haastavaa.

Viitteet

1 Nojaan tässä artikkelissa CreaM-hankkeen työmääritelmään, jossa sisältöliiketoiminnalla tarkoitetaan seuraavia asioita: 1) Sekä perinteisille että sähköisille viestimille laadittujen dokumenttien, kulttuuristen, opetuksellisten, informatiivisten ja viihteellisten sisältöjen sekä palvelujen ideointi, tuotekehitys, paketointi, markkinointi ja jakelu. 2) Sisältöihin liittyvien tekijänoikeuksien hallinta. 3) Ko. alueisiin liittyvä liiketoiminta. Ks. http://www.cream oulu.fi/toiminta/documents/CreaM2005-2007_310505_fin.ppt [Viitattu 15.3.2006.].

2 Verkkotekstissään ”Kybermaailma ja (uus)mediakulttuuri identiteetin rakentajana – lähtökohtia, ongelmia, peruskäsitteitä” (päivitetty 8.3.2000) Sam Inkinen kytkee käsitteiden, käsitesuhteiden ja -hierarkioiden eksaktin määrittelyn kriittisen modernismin

perinteeseen ja kutsuu tällaista orientaatiota G. W. F. Hegeliä mukaillen ”käsitteen koettelmiseksi”. Hegel puhuu tässä merkityksessä käsitteiden koettelusta (die Anstrengung des Begriffs) *Phänomenologie des Geistes* -teoksessaan (1807) todetessaan, että tieteen opiskelu vaati ryhtymistä käsitteen koetteluun sellaisenaan, ts. paneutumista peruskäsitteiden analyysiin ja määrittelyyn niiden välisten erojen ja suhteiden kautta: ”Worauf es deswegen bei dem Studium der Wissenschaft ankommt, ist, die Anstrengung des Begriffs auf sich zu nehmen.” (Hegel 1973, 56.) Hegel viittaa nimenomaan tieteen opiskeluun, johon kuuluu olennaisesti avainkäsitteiden koettelu; hän ei varsinaisesti puhu synteesejä ja kokonaisnäemyksiä rakentavasta luovasta tieteen tekemisestä, joka tarkoittaisi esimerkiksi käsitteen määrittelyä suhteessa sen historialliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin. Korostettakoon, että myös viimeksi mainittua tasoa kuitenkin tarvitaan käsitetyössä, esimerkiksi arvioitaessa, mitä tarkoitetaan ”sisältötuotannolla” kapitalismin jälkitekollisessa vaiheessa. Näihin huomioihin johtaneista virikkeistä kiitän keskusteluja filosofian dosentti Kari Väyrysen kanssa.

3 On vaikeaa ja valppautta vaativaa kuvata kieltä kielellä ja kielessä, toisin sanoen reflektoida kieltä sosiaalista todellisuutta tuottavana toimintana tai analysoida käsitteitä niihin itseensä kiinnittyvällä kielellä. Kun analysoi teknoretoriikkaa tai talousslangia vilisevää aikamme uuskieltä, tulee helposti itsekin huomaamattaan tuottaneeksi sitä – epäilemättä tässäkin artikkelissa tapahtuu ajoittain näin. Tämä metakielen sekä oman asemoitumisen tai pikemminkin osallisuuden problematiikka on joka tapauksessa hyvä tiedostaa.

4 Kulttimaineeseen nousseessa teoksessaan *The Rise of the Creative Class* (2002) talousmaantieteilijä Richard Florida kuvaa kasvua ruokkivien osaamiskeskittymien tai ”ekosysteemien” syntyedellytyksiä nykyisessä immaterialisoituvassa taloudessa pelkistetysti ns. kolmen T:n mallilla: tarvitaan teknologiaa, talenttia (lahjakkuutta) ja toleranssia (suvaitsevaisuutta). Floridan mukaan ”[a]voimet ja suvaitsevat paikkakunnat ovat etulyöntiasemassa pyrkiessään houkuttelemaan erilaisia ihmisiä ja synnyttämään ideoita”. (Florida 2005, 25–26.)

5 Viittaan Sam Inkisen kommenttiin CreaM-tiimin keskustelussa 28.11.2005.

6 Kuten Raine Koskimaa toteaa, oikeastaan koko ”digitaalinen kulttuuri” lukuisine *digi*-alkuisine johdoksineen on tällainen siirtymävaiheen käsite. Kun ne häviävät puheesta, voidaan olettaa, että on todella siirrytty digitaaliseen kulttuuriin, ja digi-etuliitteen liimaaminen kaikkeen mahdolliseen käy yhtä anakronistiseksi kuin puhuminen sähköhellasta, sähkölampusta tai sähköisestä radiosta. (Koskimaa 2001; ks. myös Inkinen 1999b, 142.)

7 *Bricolage* on alkuaan ranskalaisen strukturalistisen antropologin ja semiootikon Claude Lévi-Straussin käsittemetafora, joka tarkoittaa askartelua ja improvisointia käsillä olevista aineksista. Käsite juontuu luonnonkansojen keräilytaloudesta ja tavasta merkityksellistää maailmaa, mutta viittaa myös taideteoksen rakentamiseen kollaasina ja on edelleen laajentunut tarkoittamaan melkein mitä tahansa välitöntä rakentelua ruuantähteiden luovasta käytöstä (kulinaarinen bricolage) tietokoneen kasaamiseen irrallisista osista (tekninen bricolage). Myös kielen *semiosista*, sen muotoutuvia tilanteisia merkityksiä voidaan tarkastella tällaisina bricolageina. (Lehtonen 1996, 198–200.)

8 Esimerkiksi Jaakko Nousiainen vuonna 2002 haastattelemat uusmedia-alan yrittäjät kokivat itsensä ”diskurssien väliin putoajiksi”, ja kommunikaatio-ongelmat muiden arvo-
ketjun toimijoiden kanssa olivat heille tuttuja. Tämän vuoksi nähtiin jopa tarpeelliseksi
eräänlaiset yhteiset ”kielikoulut” sisällöntuottajien ja yritysmailman välille. (Nousiainen
2002, 53–55, 61.)

9 *Oksymoron* on paradoksin kaltainen kielikuva, joka yhdistää kaksi ristiriitaista elementtiä. Esi-
merkiksi Shakespearen Romeon ja Julian ilmaus ”*cold fire, sick health*” on oksymoron.

10 Kulttuuriteollisuus-käsitteelle annetuille uusille arvojakeluille ja toisaalta irtautumiselle
Frankfurtin koulukunnan traditiosta antoivat pontta myös populaarikulttuurin radikaalit
uudelleenarvioinnit 1960-luvulta alkaen, etenkin ns. Birminghamin koulukunnan virittä-
män angloamerikkalaisen kulttuurintutkimuksellisen suuntauksen piirissä (*cultural studies*).
Kulttuurintutkijat kritisoivat frankfurtilaisten kulttuuriteollisuusteoriaa rajoittuneeksi ja
elitistiseksi, pyrkivät purkamaan populaari- ja korkeakulttuurin vastakkainasettelua sekä
korostivat populaarikulttuurin kuluttajien mahdollisuuksia luovasti valikoida ja rakentaa
merkityksiä, jotka tukevat näiden omia pyrkimyksiä ja vastustavat ulkopuolista ohjailua.
(O’Connor 2003, 16; Ampuja 2004, 25–33.) Loisan mukaan frankfurtilaisten teesiä kult-
tuuriteollisuuden yhdenmukaistavasta vaikutuksesta ovat murentaneet myös ”1960-luvun
poliittiset liikkeet ja vastakulttuurit, taiteen ja kulttuurin ympärillä pyöritettävän liiketalou-
den rakenteiden fragmentaarisuus ja skaalaerot, elämäntapaerot ja niihin kytkeytyvä tuotan-
to ja kulutus [...]” (Loisa 2003, 233.)

11 Kuten Pertti Karkama toteaa ideologisista operaatioista kielessä teoksessaan *Kulttuuri
ja demokratia* (1998, 119): ”Taistelu ideologisesta ylivallassa on taistelua keskeisten ihmis-
ten elämää ja yhteiskuntaa koskevien käsitteiden merkityksestä, niiden alasta ja sisällöstä.
Ideologia on merkitysten käyttöä vallan palveluksessa, sen saavuttamiseksi tai säilyttämi-
seksi. Ideologinen ajattelu ja ideologinen hegemonia tuottavat oman logiikkansa ja oman
retoriikkansa, joiden mukaan käsitteitä käytetään ja niille annetaan tahdotut merkitykset.
[...] Kun jokin ideologia on voittanut taistelun käsitteiden merkityksistä ja saanut ylival-
lan, sitä aletaan pitää itsestään selvänä ja luonnollisena arvomaailmana, jonka puitteissa
kaikki elävät.”

12 Diskurssianalyysissä faktan konstruoimisen retoriikalla tarkoitetaan ”yritystä saada ku-
vaukset näyttämään kiistanalaisten väitteiden sijasta kiistämättömiltä tosiasioilta, jolloin
sosiaalisen todellisuuden konstruktiiivinen luonne häviää ja vaihtoehtoiset todellisuuden
jäsenystävät vaienevat” (Jokinen 1996, 129).

13 Näihin varauksiin johtaneista virikkeistä – samoin kuin monista muistakin rakenta-
vista kommentteista – olen kiitollinen mediatutkija Sam Inkiselle ja elokuvatutkija Kimmo
Laineelle. Viitataan muutosdiskurssien suhteellistamisen osalta vielä artikkelikokoelmaan
Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta (2006), jossa kirjoittajat tarkaste-
levat nopeaa toimintaympäristön muutosta (globalisoituminen, informaatioteknologinen
kumous, tuotannon immaterialisoituminen jne.) ja ennen kaikkea tuosta muutoksesta pu-
humisen tapoja kotimaisessa julkisessa keskustelussa 1980-luvulta nykypäivään. Teoksen
johdannosta käy mielenkiintoisella tavalla ilmi, miten tämän tyyppisessä tutkimuksessa
voidaan joutua vakavasti reflektoimaan myös tutkijan omaa muutosdiskurssiin sitoutu-
misen astetta: ”Rahoittajana toiminutta Suomen itsenäisyyden juhlarahastoa Sitraa muutos

kiinnosti kuitenkin lähinnä siitä näkökulmasta, mitä siitä voitaisiin konkreettisesti oppia tulevaisuutta ajatellen. Tästä näkökulmasta muutosta voidaan pitää toteutuneena tosiasiana ja kiinnostuksen keskipisteeksi nousee se, miten yhteiskuntaa tulisi ohjata, jotta kehitys tulevaisuudessa olisi myönteistä. Odotukset kohdistuivatkin ennen muuta suosituksiin, joita voitaisiin luonnostella Suomen taloudellisen menestyksen edistämiseksi tulevaisuudessa. Tutkijoiden enemmistön asenne maailmaan sen sijaan oli pohdiskelevampi. Heitä kiinnosti lähinnä se, oliko muutos todellinen, mikä oli muutoksen luonne kunkin väestöryhmän kannalta katsoen, miten se suhtautui Suomen aikaisempaan historiaan ja mihin suuntaan kehitys näyttäisi nyt olevan kulkemassa.” (Heiskala & Luhtakallio 2006, 8.)

14 Perusteellinen ”tiedon” ja ”informaation” käsiteanalyysi löytyy Ilkka Niiniluodon teoksesta *Informaatio, tieto ja yhteiskunta. Filosofinen käsiteanalyysi* (1988). Niiniluodon mukaan informaatio on laajempi yläkäsite; tieto puolestaan sen eriytynyt, jalostuneempi muoto, johon liittyy merkityksellisyys ja totuudenmukaisuuden lisäehto. Käsitteiden suhteita selvittelee laajasti myös Erkki Karvonen artikkelissaan ”Elämmekö tieto- vai informaatioyhteiskunnassa” (2000). Martti Soramäen (2004, 9) mukaan tiedon ja informaation suhdetta voisi jäsentää myös jatkumolla, jonka informaatio-osan ääripäässä vain vastaanotetaan jotain (esim. roskapostia); tiedon ääripäässä puolestaan voisi sijaita tieteellisten teorioiden pohjalta muodostettu uusi tieto (esim. Einsteinin suhteellisuusteoria).

15 Ks. esim. Rantala 2005: Sivistyksen käsitteen merkitysulottuvuuksista J. V. Snellmanin historiakäsityksessä. *Ennen ja nyt – Historian tietosanomat* 1/2006. Luettavissa osoitteessa <http://www.ennenjanyt.net/2006_1/referee/rantala.html> [Viitattu 14.6.2006.].

16 Kulttuurintutkimuksen piirissä esimerkiksi Stuart Hall on kehittänyt artikulaatioteoriaa (lat. *arti'culus* on 'nível'). Teoksessaan *Kulttuurin ja politiikan murroksia* (1992) Hall vertaa artikulaatiota rekan toisiinsa nivellettyihin etuosaan ja perävaunuun, jotka voidaan niveltää yhteen mutta tarvittaessa myös kytkeä irti: ”Artikulaatio on yhteennivellytys, joka tiettyjen ehtojen vallitessa voi tehdä kahdesta alkeisosasta ykseyden. Tämä kytkemä ei ole kaiken aikaa välttämätön, determinoitu, ehdoton eikä olennainen. Onkin kysyttävä, missä oloissa liitos voidaan tehdä tai pakottaa voimaan.” Toisessa yhteydessä Hall (1992, 178, 368) myös toteaa, että ”[m]erkitykset, jotka on onnistuttu liittämään toisiinsa, voidaan myös irroittaa toisistaan. Siksi diskursseja koskeva taistelu tarkoittaakin juuri tätä kytkemisen ja purkamisen prosessia.”

17 Ks. http://fi.wikipedia.org/wiki/Open_source.

Lähteet

Alanen, Aku 2004: Luovuuden talous haussa. *Tilastokeskus – Tietoajan tilaajasivut*. [Viitattu 13.6.2006.] <http://www.stat.fi/tup/tietoaika/tilaajat/ta_11_04_luovuus.html>

Alanen Aku 2005: Aineeton pääoma kasvaa. *Tilastokeskus – Tietoajan tilaajasivut*. [Viitattu 13.6.2006.] <http://www.stat.fi/tup/tietoaika/tilaajat/ta_12_04_tek_oikeus.html>

- Alanen, Aku 2006: Luovaan talouteen päästään vain kaikkien alojen luovuuden avulla. [Viitattu 1.8.2006.] <http://www.cream.oulu.fi/tutkimus/documents.KK_artikkeli_Alanen.pdf>
- Allardt, Erik 1998: Teknologiaaretoriikka suomalaisen todellisuuden konstruoinnin välineenä. – *Tiede ja edistys*. Vol. 23 (2) 1998, 85–95.
- Ampuja, Marko 2004: Massapetoksen äärellä: Theodor W. Adornon kulttuuriteollisuusteoria ja kulttuurintutkimus. Teoksessa *Mediatutkimuksen vaeltava teoria*. Toim. Tuomo Mörä, Inka Salovaara-Moring ja Sanna Valtonen. Helsinki: Gaudeamus, 13–37.
- Anttiroiko, Ari-Veikko & Aro, Jari & Karvonen, Erkki 2000: Tietoyhteiskunnan oppihistorialliset lähtökohdat. Teoksessa *Tieto ja tietoyhteiskunta*. Toim. Matti Vuorensyrjä ja Reijo Savolainen. Helsinki: Gaudeamus, 21–41.
- Aro, Jari 1999: *Sosiologia ja kielenkäyttö. retoriikka, narratiivi, metafora*. Acta Universitatis Tamperensis 654. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Bauman, Zygmunt 2002: *Notkea moderni*. Suom. Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino.
- Castells, Manuel ja Himanen, Pekka 2001: *Suomen tietoyhteiskuntamalli*. Sitran julkaisusarja 242. Helsinki: WSOY.
- Eerikäinen, Hannu 1994: *Muutos ja utopia: media, postmoderni ja utopia. Mediatieteellisiä tarkasteluja*. Licensiaatintyö. Lapin yliopiston Mediatieteen laitos.
- Florida, Richard 2005: *Luovan luokan esiinmarssi. Miten se muuttaa työssäkäyntiä, vapaa-aikaa, yhteiskuntaa ja arkielämää* (The Rise of the Creative Class, 2002). Suom. Jarmo Nousiainen, Maria Mikkonen ja Seppo Raudaskoski. Helsinki: Talentum.
- Fornäs, Johan 1999: Digitaaliset rajaseudut. Identiteetti ja vuorovaikutteisuus kulttuurissa, mediassa ja viestinnässä. Teoksessa *Johdatus digitaaliseen kulttuuriin*. Toim. Aki Järvinen ja Ilkka Mäyrä. Tampere: Vastapaino, 29–50.
- Hall, Stuart 1992: *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Toim. Juha Koivisto, Mikko Lehtonen, Timo Uusitupa ja Lawrence Grossberg. Tampere: vastapaino.
- Hallituksen politiikkaohjelmia. Tietoyhteiskunta 2006*. Valtioneuvoston viestintäyksikkö. [Viitattu 13.6.2006.] <<http://www.valtioneuvosto.fi/toiminta/politiikkaohjelmat/tietoyhteiskuntaohjelma/fi.jsp>>
- Hautamäki, Irmeli 1999: Kulttuuriteollisuus ja sen kritiikki Adornon mukaan. Teoksessa *Kulttuuriteollisuus*. Toim. Hannele Koivunen ja Tanja Kotro. Sitran julkaisusarja nro 214. Helsinki: Edita, 27–40.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 1973 (1807): *Phänomenologie des Geistes*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva 2006: Johdanto: Suunnittelutaloudesta kilpailukyky-yhteiskuntaan? Teoksessa *Uusi jako – miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Toim. Risto Heiskala ja Eeva Luhtakallio. Helsinki: Gaudeamus, 7–13.
- Herkman, Juha 2005a: Journalistit sisällöntuotannon haudalla. Teoksessa *Journalismikritiikin vuosikirja 2005*. Toim. Juha Rahkonen. Tampere: Journalismin tutkimusyksikkö, 176–180.

- Herkman, Juha 2005b: *Kaupallisen television ja iltapäivälehtien avoliitto. Median markkinoituminen ja televisioituminen*. Tampere: Vastapaino.
- Hintikka, Kari 1998: *Puheenvuorojen kirjasto. Keskustelua suomalaisesta tietoyhteiskunnasta*. Sitran julkaisusarja 163. Helsinki: Sitra.
- Hyvärinen, Matti 2003: Valta. Teoksessa *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoriaa*. Toim. Matti Hyvärinen et al. Tampere: Vastapaino, 63–116.
- Häyrynen, Simo 2006: *Suomalaisen yhteiskunnan kulttuuripolitiikka*. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy.
- Ilmonen, Kari 2001: Rahat tai henki! Kulttuuria koskevat ristiriitaiset hyötydiskurssit 1990-luvulla. Teoksessa *Perinnettä vai bisnestä? Kulttuurin paikalliset ulottuvuudet*. Toim. Sulevi Riukulehto. Jyväskylä: Atena, 222–230.
- Inkinen, Sam 1995: Internet, ”informaatiovaltatiet” ja tietoyhteiskunta. Kommentti elektronisen ylevän retoriikkaan. – *Lähikuva* 1/1995, 5–34.
- Inkinen, Sam 1999a: Globalisaatio, digitalisaatio ja ”ajan henki”. Lähtökohtia vuosituhannen vaihteen aikala diagnostiikalle. Teoksessa *Johdatus digitaaliseen kulttuuriin*. Toim. Aki Järvinen ja Ilkka Mäyrä. Tampere: Vastapaino, 51–72.
- Inkinen, Sam 1999b: *Teknokokemus ja Zeitgeist. Digitaalisen mediakulttuurin yhteisöjä, utopioita ja avantgardevirtauksia*. Acta Universitatis Lapponiensis 28. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Inkinen, Sam 2000: Kybermaailma ja (uus)mediakulttuuri identiteetin rakentajana – lähtökohtia, ongelmia, peruskäsitteitä. Verkkoteksti. [Viitattu 15.3.2006]. <<http://www.ulapland.fi/home/ttk/projekti/inkinen/index.htm>>
- Inkinen, Sam 2003: Sivustys median aikakaudella. Teoksessa *Sivistyksen haaste. Kirjoituksia kulttuurista, kasvatuksesta ja teknologiasta*. Toim. Sam Inkinen. Kymenlaakson ammattikorkeakoulun julkaisuja. Sarja A. Nro 3. Kymenlaakso: Kymenlaakson ammattikorkeakoulu, 9–23.
- Inkinen, Sam 2004: Elämisyhteiskunnan Zeitgeist: havainnot mediasta, ”sisällöistä” ja 2000-luvun aikalaiskulttuurista. Teoksessa *Kulttuurinen sisältötuo-tanto*. Toim. Jari Kupiainen ja Katja Laitinen. Helsinki: Edita, 27–43.
- Jokinen, Arja 2006: Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Toim. Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen. Tampere: Vastapaino, 126–159.
- Järvinen, Aki & Mäyrä, Ilkka 1999: Kulttuuri muodonmuutosten ajalla. Teoksessa *Johdatus digitaaliseen kulttuuriin*. Toim. Aki Järvinen ja Ilkka Mäyrä. Tampere: Vastapaino, 7–26.
- Kangas, Anita 1999: Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet. Teoksessa *Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet*. Toim. Anita Kangas ja Juha Virkki. Jyväskylä: SoPhi, 156–178.
- Kantola, Anu 2002: Markkinakuri ja managerivalta. *Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä*. Helsingin yliopiston Viestinnän julkaisuja 6. Helsinki: Pallas.
- Kantola, Anu 2006: Suomea trimmaamassa: suomalaisen kilpailuvaltion sanastot. Teoksessa *Uusi jako – miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Toim. Risto Heiskala ja Eeva Luhtakallio. Helsinki: Gaudeamus, 156–176.

- Karkama, Pertti 1998: *Kulttuuri ja demokratia. Kirjoituksia kulttuurin nykytilasta*. Helsinki: SKS.
- Karttunen, Sari 2003: Kulttuuritilastoinnin piilevä normatiivisuus: Palveleeko ”uuden kulttuuripolitiikan” aikana luotu kehikko tämän päivän tarpeita? Teoksessa *Notkea liike – Pirkkoliisa Ahposen juhla kirja*. Joensuun yliopiston Yhteiskuntapolitiikan tutkimuksia 11. Toim. Minna Puhakka ym. Joensuu: Joensuun yliopisto, 75–89.
- Karvonen, Erkki 2000a: Elämmekö tieto- vai informaatioyhteiskunnassa? Teoksessa *Tieto ja tietoyhteiskunta*. Toim. Matti Vuorensyrjä ja Reijo Savolainen. Helsinki: Gaudeamus, 81–108.
- Karvonen, Erkki 2000b: Kansalliset ja kansainväliset tietoyhteiskuntastrategiat. Teoksessa *Tieto ja tietoyhteiskunta*. Toim. Matti Vuorensyrjä ja Reijo Savolainen. Helsinki: Gaudeamus, 256–277.
- Korpelainen, Päivi 2002: *Uudistuva kulttuurituotanto ja kulttuuriyrittäjyys. Raportti Uudistuva kulttuurituotanto -projektin kokemuksista*. Taideteollinen korkeakoulu. Koulutuskeskus. [Viitattu 15.5.2006.] <<http://www2.uiah.fi/koulutuskeskus/aikuiskoulutus/kulttuuri.pdf>>
- Koskinen, Jari 2005: *Kuvien takana*. Helsinki: RPS-yhtiöt.
- Koskimaa, Raine 2001: *Digitaalinen kulttuuri*. Verkkoteksti (alunperin esitelmä radio Aurassa syksyllä 20001.) [Viitattu 15.3.2006] <http://www.hum.utu.fi/satakunta/digi/esitelmat/digiesitelma01_2001.html>
- Kulttuuriteollisuustyöryhmän loppuraportti* (1999). Opetusministeriö. [Viitattu 29.5.2006] <<http://www.minedu.fi/julkaisut/julkaisusarjat/kulttuuriteollisuus/3mita.html>>
- Kupiainen, Jari & Laitinen, Katja 2004: Lukijalle. Teoksessa *Kulttuurinen sisältötuotanto*. Toim. Jari Kupiainen ja Katja Laitinen. Helsinki: Edita, 9–11.
- Kuukkanen, Jouni-Matti 2006: Minkä historiaa käsitehistoria on? *Ennen ja nyt – historian tietosanommat*. 1/2006. [Viitattu 30.7.2006] <http://www.ennenjanyt.net/2006_1/referee/kuukkanen.html>
- Lehtimäki, Hanna 1999: Verkostopuhe alueellisen tulevaisuuden toimitiloja tekemässä. Teoksessa *Tietoyhteiskunta seisakkeella: teknologia, strategiat ja paikalliset tulkinnat*. Toim. Päivi Eriksson ja Marja Vehviläinen. Jyväskylä: SoPhi, 53–73.
- Lehtonen, Mikko 1996: *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia*. Tampere: Vastapaino.
- Loisa, Raija-Leena 2003: *The Polysemous Contemporary Concept. The Rhetoric of the Cultural Industry*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 217. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Mannermaa, Mika 1993: *Tulevaisuus – murroksesta mosaiikkiin*. Helsinki: Ota-va.
- Mattelart, Allard 2003: *Informaatioyhteiskunnan historia* (Histoire de la société de l'information, 2001). Suom. Risto Suikkanen. Tampere: Vastapaino.
- Miettinen, Reijo 2002: *National Innovation System – Scientific Concept or Political Rhetoric*. Helsinki: Edita.

- Mäkelä, Tapio & Tarkka, Minna 2002: Yhteenvedo ja suositukset. Teoksessa *Uusi mediakulttuuri innovaatioympäristönä. Kotimainen ja kansainvälinen tutkimus*. Toim. Minna Tarkka ja Tapio Mäkelä. Sisältötuotantoryhmän väliraportti 7. Helsinki: Mediakulttuuriyhdistys M-Cult ry, 187–198. [Viitattu 29.5.2006.] <<http://minedu.fi/opm/hankkeet/sisu/julkaisut.html>.>
- Niiniluoto, Ilkka 1989: *Informaatio, tieto ja yhteiskunta. Filosofinen käsiteanalyysi*. Helsinki: Edita.
- Nousiainen, Jaakko 2002: Uusmedia ja mediataide – silminnäkijäläusuntoja altistumisalueelta. Teoksessa *Uusi mediakulttuuri innovaatioympäristönä. Kotimainen ja kansainvälinen tutkimus*. Toim. Minna Tarkka ja Tapio Mäkelä. Sisältötuotantoryhmän väliraportti 7. Helsinki: Mediakulttuuriyhdistys M-Cult ry. [Viitattu 29.5.2006.] <[Http://minedu.fi/opm/hankkeet/sisu/julkaisut.html](http://minedu.fi/opm/hankkeet/sisu/julkaisut.html)>
- Nuopponen, Anita 2003: Käsiteanalyysi asiantuntijan työvälteenä. Teoksessa *Kieli ja asiantuntijuus. AFinLA-vuosikirja*. Toim. Merja Koskela ja Nina Pilke. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys, 13–24.
- O'Connor, Justin 2003: Julkinen ja yksityinen sektori kulttuuriteollisuudessa. Teoksessa *Kulttuuribusiness*. Toim. Marja-Leena Niinikoski ja Kaisa Sibelius. Helsinki: WSOY, 12–29.
- Palonen, Kari 2003: Poliitiikka. Teoksessa *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoriaa*. Toim. Matti Hyvärinen et al. Tampere: Vastapaino, 467–518.
- Relander, Jukka 2002: puheenvuoro teoksessa *Bileet tornissa*. Toim. Heikki Valkama. Helsinki: WSOY, 71.
- Siltala, Juha 2004: *Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun*. Helsinki: Otava.
- Soramäki, Martti 2004: *Informaatiotutkimuksen teorit, poliitiikka ja sähköisen viestinnän todellisuus. Eurooppalainen näkökulma*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Tarkka, Minna 2002: Mediakulttuurin kotimainen toimiala. Teoksessa *Uusi mediakulttuuri innovaatioympäristönä. Kotimainen ja kansainvälinen tutkimus*. Toim. Minna Tarkka ja Tapio Mäkelä. Sisältötuotantoryhmän väliraportti 7. Helsinki: Mediakulttuuriyhdistys M-Cult ry, 19–33. [Viitattu 29.5.2006.] <<http://minedu.fi/opm/hankkeet/sisu/julkaisut.html>.>
- Uusitalo, Liisa 1999: Kulttuurin markkinat. Teoksessa *Kulttuuriteollisuus*. Toim. Hannele Koivunen ja Tanja Kotro. Sitran julkaisusarja 214. Helsinki: Edita, 131–144.
- Wilenius, Markku 2004: *Luovaan talouteen. Kulttuuriosaaminen tulevaisuuden voimavarana*. Helsinki: Edita.